

Od Redaktorów

Rok 2024 to czas rocznic związanych z wybitnymi przedstawicielami myśli filozoficznej i teologicznej – Jakobem Böhmem (1575–1624) oraz Johannesem Schefflerem (1624–1677). Pierwszy był szewcem, który stał się filozofem i jako pierwszy porzucił łacinę na rzecz języka niemieckiego. W roku jego śmierci narodził się drugi, znany częściej pod pseudonimem Anioł Ślązak lub Angelus Silesius. Jego pisma cieszyły się popularnością zarówno wśród protestantów, jak i katolików. Temu drugiemu szczególnie poświęcony jest niniejszy tom.

Obaj myśliciele żyli w czasach ciekawych i niespokojnych. Nie sposób zrozumieć uczonych, poetów, teologów lub filozofów bez poznania miejsca i czasów, w których żyli. W przypadku Böhme i Schefflera był to okres reformacji protestanckiej oraz kontrreformacji katolickiej. W 2023 roku na Dolnym śląsku obchodzono jubileusz 500-lecia obecności na tych terenach myśli reformacyjnej ([b.a.], 2023). Pierwsze nabożeństwo ewangelickie odbyło się 23 października 1523 roku w kościele Marii Magdaleny. Wydarzenie to upamiętnia tablica z 1917 roku umieszczona na zewnętrznej ścianie prezbiterium tego kościoła. Przedstawiono na niej Johanna Heßa (1490-1547) – protestanckiego kaznodzieję we Wrocławiu. Chociaż protestanckich nieformalnych głosicieli Słowa Bożego było na tych terenach wielu, to właśnie kazanie Heßa uznaje się za symboliczny moment w historii śląskiej reformacji. Lucyna Harc i Gabriela Wąs wskazują na znaczenie fenomenu zapoczątkowanego w Wittenberdze w końcu drugiej dekady XVI wieku:

Reformacja była wielką ideą reformy chrześcijańskiej i nadzieją na odrodzenie Kościoła, wiary i życia chrześcijańskiego. Także z perspektywy współczesnej [...] przestrzegana jest zgodnie i niezależnie od prezentowanych przekonań religijnych, filo-

zoficznych i historiograficznych jako wydarzenie przełomowe. Miała bowiem ona olbrzymie konsekwencje nie tylko dla doktryny, myśli religijnej i pojmowania wiary. Wpłynęła bezpośrednio także na pojawienie się nowych form organizacji i struktur kościelnych oraz na nowy sposób funkcjonowania w tym zakresie państw i różnorodnych terytoriów politycznych we wczesnonowożytnej Europie. [...] W tym kontekście niezwykle ważną okolicznością historyczną reformacji zapoczątkowanej przez Lutra było to, że nigdzie nie była realizowana jako jednorazowa, składająca się z określonych przepisów do jej przeprowadzenia, agenda reform. Nie tylko nie miała postaci jednorodnego i gotowego programu zmian, ale także ich wprowadzenie nie podlegało kontroli przez centrum, postrzegane jako wyznacznik tych norm (Harc, Wąs 2019, 7–8).

Źródła reformacji poszukiwać można w klimacie intelektualnym epoki. Jego wyrazem może być choćby krytyka uprawiana przez Erazma z Rotterdamu (1467–1536). W rozprawie *Metoda teologii* ten niderlandzki uczoney i katolicki duchowny krytykuje scholastykę i sposób prowadzenia się teologów:

[...] obyczaje niektórych teologów sprawiają, że to najbardziej zbożne powołanie posiada czasem u ludzi złą sławę. Jeśli bowiem teologowie ci osiągnęli zaszczyty, to niekiedy stają się bardziej zuchwali niż szara brać, a nadto bardziej chciwi zaszczytów, bardziej skorzy do gniewu, bardziej zjadliwi w języku, a w ogóle we wszystkich zwykłych okolicznościach życiowych nie tylko bardziej uciążliwi, niż normalnie byliby sami, tak że ci i owi sądzą, że to teologia uczyniła ich takimi. [...] Bo mądrość prawdziwie teologiczna [...] jest przed wszystkim czysta, a następnie skromna, spokojna, łagodna, pełna miłosierdzia i przynosi dobre owoce, nie jest stronnicza i nie zna obłudy (Erazm z Rotterdamu 1960, 70–71).

Reformacja była – pośród wielu innych przyczyn – próbą odpowiedzi na skostniałą scholastyczną teologię i reakcją na pychę teologów. Na śląsku, gdzie silny był katolicyzm, pojawiła się myśl protestancka, której istotnym elementem było pragnienie afirmacji tradycji mistycznej. Dał temu wyraz Jakob Böhme w swoim „manifeście mistycznym”:

Ach, dziś mamy tylko chrześcijaństwo na gębę i z nazwy. Serca są gorsze, niż były u pogan [...]. Gdzież jest chrześcijaństwo? Czyżby stało się upadłą niewiastą? Gdzie jest jego miłość? Czy stało się miedzią, stalą i żelazem? (cyt. za: Wehr 1999, 15).

Marzeniem szewca ze Zgorzelca było „realne bycie z Chrystusem”. Nie chciał on zatrzymywać się jedynie na lekturze tekstów biblijnych, ale w nich odkrywać mistyczne zjednoczenie z Panem. W przededniu wojny trzydziestoletniej ten filozof i teolog doświadczył głodu prawdziwej duchowości, która oparta była na konkretnej antropologii uwzględniającej w człowieku również bogaty świat du-

chowości. W jakimś sensie Böhme był pod tym względem uczniem Mistra Ekharta (ok. 1260–ok. 1328). Był on również sam mistykiem na tyle, na ile mistycyzmem jest głęboka świadomość symbolicznego wymiaru rzeczywistości otaczającej człowieka. Znana jest opowieść o naczyniu cynowym oświetlanym „dziwnym” światłem w warsztacie Böhme. Nie było tam żadnego ponadnaturalnego doświadczenia, ale gra światła słonecznego na naczyniu w jego warsztacie przekonała szewca o szczególnej bliskości Boga i możliwości wejścia w relację i zaufanie Temu, który w Biblii określany jest jako „światłość prawdziwa oświecająca każdego człowieka” (J 1,9). To wydarzenie bywa określane jako początek mistycyzmu tego filozofa.

Szczególne miejsce w niniejszym tomie zajmuje Johannes Scheffler, urodzony we Wrocławiu. Jego zdolnościami można by obdarować wielu. Był człowiekiem dobrze wykształconym. Studiował w trzech ośrodkach uniwersyteckich: Strasburgu, Lejdzie i Padwie. Jego studia zaowocowały doktoratami z filozofii i medycyny. Spotkał się z myślą Böhme, poznając w Ludwigsdorf (ob. wieś Bystre niedaleko Oleśnicy) jednego z większych entuzjastów jego idei – Abrahama von Frankenberga (1593–1652). W rok po jego śmierci, będąc w konflikcie z gminą protestancką, Scheffler przeszedł na katolicyzm. Skłoniły go do tego m.in. brak zgody na osobistą, subiektywną lekturę Biblii, odrzucenie tradycji, zaniechanie wzywania świętych oraz niedocenianie teologii mistycznej. Badacze życia tego myśliciela wskazują również na rezerwę, z jaką odnosił się do samego Marcina Lutra (1483–1546). 12 czerwca 1653 roku w kościele Zakonu Krzyżowców z Czerwoną Gwiazdą złożył wyznanie katolickiej wiary, a podczas bierzmowania przyjął imię Angelus Silesius. Pod tym imieniem opublikował pięćdziesiąt pięć dzieł. Anioł Ślązak był typowym przedstawicielem teologii doby kontrreformacji, dlatego jego twórczość określa się niekiedy mianem „pomnika duchowej walki ówczesnych czasów”. W kontekście jego teologii warto zwrócić uwagę na dzieło o Kościele pt. *Ecclesiologia oder Kirche-Beschreibung*, wydane w 1677 roku. Niezwykle ciekawy – a jednocześnie oddający myśl katolicką tamtego czasu – jest miedzioryt Johanna Martina Lercha (1643-1693) z Wiednia, który stanowi kartę tytułową publikacji. Kościół Katolicki przedstawiony został tam jako miasto święte otoczone murem i strzeżone przez aniołów z mieczami i tarczami. U stóp góry, na której wznosi się Kościół-miasto, znajduje się postać Lutra, który uderza w bęben. Towarzyszą mu postaci uosabiające herezję, Słowo Boże bez Ducha świętego i bluźnierstwo. To typowa graficzna apologia katolicyzmu tamtego czasu. Angelus Silesius był także poetą tworzącym piśmiennictwo dewocyjne. Przykładem może być *Krzeszowska Droga Krzyżowa* z pieśniami Ślązaka. Unikatowy egzemplarz zacho-

wał się w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu i doczekał się w 2013 roku wydania wraz z krytycznym opracowaniem. Jest to przykład barokowej pobożności pasyjnej, która wyszła spod pióra tego teologa. Jest on również autorem *Cherubimowego wędrowca*, będącego świadectwem opiewania mądrości mistycznej. Chcąc ująć istotę mistycznego zjednoczenia z Bogiem napisał: „Pomyśl: Bóg się mną stał, do srogiej przyszedł nędzy, bym ja do nieba poszedł i Nim się stał co prędzej!”.

Jakoba Böhmego i Angelusa Silesiusa łączy nie tylko wspólny rok: śmierci pierwszego i narodzin drugiego, bowiem obaj z wielkim zaangażowaniem zwracali uwagę na mistyczny aspekt zjednoczenia człowieka z Bogiem. Każdy na swój własny sposób wyjaśniał znaczenie słów Jezusa z Nowego Testamentu: „Jeśli kto mnie miłuje i będzie zachowywał moje słowo, mój Ojciec go umiłuje i do niego przyjdziemy, i zamieszkamy u niego” (J 14, 23).

Tom, który oddajemy w ręce Czytelniczek i Czytelników składa się z dwóch części. Pierwsza dedykowana jest szczególnie Angelusowi Silesiusowi. Obecna jest też refleksja nad myślą Jakoba Böhmego oraz Mistra Eckharta. Artykuł otwierający pt. *Początkiem jest Jedno: Mistrz Eckhart i tradycja mistyki śląskiej* autorstwa Macieja Manikowskiego z Uniwersytetu Wrocławskiego zestawia ze sobą trzech myślicieli: Mistra Eckharta, Jakoba Böhmego i Angelusa Silesiusa. Autor ukazuje wpływ myśli eckhartańskiej na śląską mistykę. Drugi tekst pt. *Dziecko w Trójcy. Trynitarna teologia przebóstwienia w Cherubinowym wędrowcu Angelusa Silesiusa* jest autorstwa Alicji Kałużny ze Szkoły Głównej Mikołaja Kopernika w Krakowie. Autorka analizuje najbardziej znane dzieło Anioła Ślązaka, poszukując w nim teologii przebóstwienia, która zazwyczaj jest kojarzona ze wschodnią teologią. Okazuje się jednak, że Angelus Silesius, jako przedstawiciel zachodniej myśli teologiczno-filozoficznej, odwoływał się do niej, rozumiejąc ją jako wejście Osób Boskich w relację z człowiekiem. Trzeci artykuł pt. *Pieśni Angelusa Silesiusa w śląskich śpiewnikach ewangelickich oraz ich aktualność* napisała Joanna Giel z Uniwersytetu Wrocławskiego. Autorka analizuje pieśni Anioła Ślązaka w śląskich śpiewnikach ewangelickich oraz wskazuje na ich aktualność. Wartością tekstu jest rys historyczny śląskich śpiewników ewangelickich, co może być pomocne dla osób nie zajmujących się *ex professo* teologią i historią reformacji na Śląsku, jak również tabela pieśni zamieszczona na końcu artykułu. Czwarty tekst pt. *Obraz Jezusa Chrystusa w pieśniach Angelusa Silesiusa w Krzeszowskiej Drodze Krzyżowej* napisał Paweł Kiejkowski z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Autor ukazuje świat barokowej katolickiej pobożności pasyjnej, a więc skupionej na rozważaniu męki i śmierci Jezusa Chrystusa. Odtwarza chrystologię, która wyłania się z poezji pasyjnej Anioła Ślązaka. Mistyk ukazuje Jezusa Chrystusa jako prawdzi-

wego Boga i prawdziwego człowieka. Pokazuje, że Chrystus to jedyny Zbawiciel. Autor przywołuje także najważniejsze tytuły, jakimi teolog obdarzył Mistrza z Nazaretu. Ostatni tekst części pierwszej pt. *Obraz świata i jego stworzenia w literaturze Angelusa Silesiusa na podstawie wybranych epigramów Cherubinowego wędrowca* jest autorstwa Szymona Kocemby z Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu. Autor rekonstruuje teologię stworzenia, która wyłania się z *Cherubinowego wędrowca*. Wydaje się, że problem nie był podejmowany dotychczas w badaniach nad myślą mieszkańca szpitala św. Macieja we Wrocławiu.

Na drugą część tomu składają się teksty poruszające rozmaite problemy teologiczno-filozoficzne. Otwiera ją tekst pt. *Bóg (bogowie) a świat. Modele relacji* autorstwa Łukasza Maskos-Nyslera z Ewangelikalnej Wyższej Szkoły Teologicznej we Wrocławiu. Analizowana jest w nim problematyka z zakresu teologii filozoficznej, a szczególnie z perspektywy teologii naturalnej, która obecnie swe inspiracje czerpie także z nauk kognitywistycznych. Rozważania dotyczące Boga (bogów) zostały podjęte jedynie w oparciu o naturalne źródła poznania i władze poznawcze, bez odwoływania się do nadprzyrodzonego Objawienia. Kolejny tekst pt. *Mistyczny powrót do Jedna Plotyna: ujęcie interdyscyplinarne* napisany został przez Jana Mateusza Szyllera z Collegium Witellona Uczelni Państwowej w Legnicy. Autor dokonuje reinterpretacji idei mistycznego powrotu do Jedna w filozofii Plotyna z perspektyw metafizyczno-ontologicznej i soteriologiczno-egzystencjalnej. Następny artykuł pt. *Dlaczego fallus ma znaczenie? Antropologiczna refleksja nad płcią judeochrześcijańskiego Boga* został napisany przez Grzegorza Wiktorowskiego z Uniwersytetu Medycznego im. Piastów Śląskich we Wrocławiu. Tytuł może wydawać się prowokacyjny, bowiem autor pyta otwarcie: dlaczego *fallus* ma znaczenie? Z perspektywy antropologii kulturowej i antropologii wiedzy przygląda się religii i wpływowi środowiska na funkcjonujące w niej określenia oraz obrazy. Wskazuje, że konteksty kulturowe i społeczne oddziałują na wszystkie elementy religii, także na wyobrażenia dotyczące Boga. Interesujące są zamieszczone w tekście obrazy, ukazujące często nieoczywiste wizualizacje Jezusa Chrystusa. Ostatnim tekstem części drugiej jest artykuł pt. *O koncepcjach czasu w neoplatonizmie i chrześcijaństwie oraz ich wpływie na współczesną fizykę: analiza strukturalna i relacyjna* autorstwa Agnieszki Schlichtinger z Akademii Techniczno-Informatycznej w Naukach Stosowanych we Wrocławiu. Autorka zaznacza, że celem pracy jest ukazanie spójności w rozumieniu czasu w teologii chrześcijańskiej oraz systemie metafizycznym Plotyna. Wykazuje, że koncepcje czasu wyabstrahowane z tych dwóch źródeł, mimo różnic z perspektywy ontologii substancjalnej, przejawiają znaczące analogie w kontekście relacyjnym i strukturalnym. Autorka oparła me-

tość badań na heglowskim idealizmie i pluralizmie metodologicznym Paula Feyerabenda (1924–1994).

Oddając do rąk Czytelniczek i Czytelników niniejszy tom wyrażamy nadzieję, że zyska on ich zainteresowanie. Ufamy, że tematy podejmowane przez Autorki i Autorów reprezentujących różne ośrodki naukowe staną się inspiracją, odpowiedzią i zachętą do dalszej refleksji. Opublikowane kilka lat temu badania Pew Research Center (2018) wskazują, że religia i duchowość przeżywają swój rozkwit przede wszystkim w krajach tzw. Globalnego Południa. Sytuacja w Europie natomiast jest przeciwna. Zaobserwować można tam znudzenie religią i poszukiwanie odpowiedzi na fundamentalne pytania poza sferą wiary religijnej. Współczesna ludzkość jest zatem w większości wciąż żywo zainteresowana swoją duchową sferą. Podjęte w niniejszym tomie badania teologiczne, filozoficzne i antropologiczne pokazują jak skomplikowane i wymagające uwagi są to kwestie.

Paweł Beyga
Grzegorz Wiktorowski

Bibliografia

- [b.a.]. 2023. *500 lat Reformacji we Wrocławiu i wręczenie Nagrody Kościoła*. <https://bik.luteranie.pl/500-lat-reformacji-we-wroclawiu-i-wreczenie-nagrody-kosciola/>. Dostęp: 10.12.2024.
- Erazm z Rotterdamu. 1960. *Trzy rozprawy: Zachęta do filozofii chrześcijańskiej, Metoda prawdziwej teologii, Zbożna biesiada*. Tłum. Juliusz Domański. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Harc Lucyna, i Gabriela Wąs. 2019. „Reformacja: między ideą a realizacją. Aspekty europejskie, polskie, śląskie. Wprowadzenie.” W *Reformacja: między ideą a realizacją/Reformation: zwischen Idee und ihren Umsetzung*, 7-16. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Pew Research Center. 2018. *The Age Gap in Religion Around the World*. <https://www.pewresearch.org/religion/2018/06/13/the-age-gap-in-religion-around-the-world/>. Dostęp: 22.12.2024.
- Wehr Gerhard. 1999. *Jakob Böhme*. Tłum. Jerzy Prokopiuk. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.